

КРСТО ПИЖУРИЦА

ЗОГОВИЋЕВА ОЦЈЕНА ЈЕДНОГ ШКОЛСКОГ ПРИРУЧНИКА

У "Борби" од 8. маја 1947. год. објављен је прилог Радована Зоговића "Примјер како не треба правити 'Примјере књижевности'". Исти текст објављен је као засебна брошура у издању "Културе" Београд-Загреб, исте године, а налази се и у Зоговићевој књизи "На попришту", Култура, Београд, 1947. год. Текст је написан поводом школског приручника "Примјери из књижевности за осми разред гимназије", који је одобрило Министарство просвјете ондашње Народне Републике Хрватске, а приређивач је био проф. Вице Заниновић. На том примјеру желимо да покажемо критичарску оштрину и неумољивост Радована Зоговића, кад су у питању ставови, избори и литерарни састави чији се естетски постулати косе са његовим критеријима. А непосредан повод за прилог за ову прилику је ишчитавање приватне преписке, вођене са професорима Филозоф. факултета у Загребу, посебно Вицем Заниновићем, који у писму у приватном посједу говори о младом Његошу и Светозару Ђоровићу, познатом, али не превише значајном херцеговачком писцу с краја прошлог и почетка овог вијека. У том писму Заниновић пише и о М. Лалићу и каже: "У задње вријеме се много пише о М. Лалићу. Но, овај писац будит ће и надаље, с временом све више, нашу пажњу, будући да се ради о једном од најзначајнијих имена савремене југословенске литературе. Његово дјело, нарочито оно које је објављено послије *Свадбе*, ја јако цијеним, па се на њему у предавањима и семинарима често задржавам." Ето, тај Заниновић, који у Загребу похвално говори о Његошу и о Михаилу Лалићу - лоше је прошао у оцјени Р. Зоговића.

Приређивач "Примјера из књижевности за осми разред гимназије", књиге о којој је ријеч, Вице Заниновић, нити у идејно-политичком смис-

лу, нити у професионалном образовању, није заостајао за Радованом Зоговићем, али је у Зоговићевој оцјени деградиран и омаловажен, како стручно тако и идејно-политички. Послије славистичких студија у Београду и Скопљу, Заниновић је био средњошколски професор у Петрињи, Сењу, Загребу и Огулину, а 1943. године, по преласку на ослобођену територију, био је у Оточцу директор прве партизанске гимназије. Од 1950. г. Заниновић је био предавач, доцент, па професор српске књижевности на Филозофском факултету у Загребу. Био је Хрват југословенске оријентације. У вријеме припреме "Примјера из књижевности" био је на високим функцијама у просвјетној струци, што ће рећи, у свему, "у рангу" Радована Зоговића. У струци, чак, у тзв. оперативи, тамо дакле на најистуренијој позицији гдје се реализују циљеви васпитања и образовања средњошколске омладине.

Зоговић је у приступу приказа Заниновићеве књиге погријешило у терминолошком смислу, назвавши књигу зборником, што она није, будући да јој је наслов "Примјери из књижевности за осми разред гимназије". Према томе, Зоговић је у старту испољио субјективизам и обзнанио тенденциозност вивисекције "Примјера". Друга Зоговићева стартна грешка је у томе што је књига о којој иде ријеч заснована на "наставном плану и програму за гимназије и класичне гимназије" који је прописало Министарство просвјете Федералне Хрватске, а само је усагласило програмске садржаје тога документа с "оквирним програмом" ондашњег Министарства просвјете Демократске Федеративне Југославије. Зоговић, истина, каже да је тај савезни "оквирни програм" био "оштро критикован а касније исправљан и повлачен", али глаголи нијесу преведени у свршен облик, што би требало да значи да је био на снази кад је Заниновић своје "Примјере" припремао и припремио. Отуда наш закључак: Зоговић је оштрицу напада требало да усмјери на односни савезни докуменат, па тек на Заниновићеву књигу.

Човјек праксе, одговоран за законитост рада школских колектива, Заниновић је добро знао шта значи придржавати се наставног плана, шта одступати од њега. Наставни план и програм је примарни закон рада школског колектива - ко од њега одступа не реализује основни задатак школе. Заниновић је, дакле, радио у складу са законом. Да није тако поступио, виша инстанца на хијерархијској лествици власти, с правом би аутора књиге узела на одговорност и вјероватно би био одстрањен с мотивацијом "моралне неподобности". Зоговићева нетрпељивост према Заниновићу и оштра критичност према књизи коју је понудио утолико је чудноватија што је напао једно од фундаменталних начела наставника у школској пракси: самосталност, па потом самоиницијативност итд. Спутивање релативне слободе (а овдје је слобода условљена "оквирним програмом") особито у умјетности је равно диктату, а то је погубно по креативност ствараоца. Заниновићеве при-

мјери одабрани за књигу "Примјери из књижевности" као приручно школско градиво - резултат су ауторовог личног афинитета према грађи коју одабира и његовог увјерења да тако треба бити, а то се није косило нити са његовом стручношћу нити са граничницима закона који је требало реализовати.

Штитећи ученике осмог разреда ондашње гимназије од штетног утицаја Заниновићеве књиге, Зоговић на једном мјесту каже: "Читалац-средњошколац није критички читалац, њега тек треба оспособити за критичког читаоца (зато је Заниновићева напомена да се 'према појединим текстовима' у његовом зборнику 'треба односити критички' - бесциљна и парадоксална!)". Таква Зоговићева тврдња од ученика прави мумије, школе су заводи принуде. Тачно је да степен критичности према животу, тиме и према литератури, зависи од узраста, али и од наобразбе, васпитања и низа других фактора, али је, исто тако, тачно да је један од основних принципа рада школе био, и јесте, изграђивање критерија критичности код ученика према животу уопште. Шта је примјер за углед друго него примјена критичности путем паралеле. За које то доба Зоговић измјешта моћ критичности, ако га изузима из узраста осамнаестогодишњака?! "Без остријех зубах ледне зиме би л' топлоте благост познавали?", пита се Његош, што у нашем случају значи да се критички однос према литератури изграђује и путем паралелисања. Није се узалуд говорило да ученик осмог разреда средње школе, на крају тог степена школовања, полаже испит зрелости или матуру, како се говорило. Ученик је значи зрио у сваком погледу, према томе просуђује и бира између Домјанића и Крклеца, Горког и Матоша. Зоговић је, дакле, и ту омануо бранећи матуранте од штетног утицаја "некакве" књиге добронамјерног њиховог професора у личности Вица Заниновића. Уз то, о реализатору садржаја "Примјера" Зоговић не говори, значи ли то да је заборавио улогу интерпретатора литетатуре у учионици?

У уводном дијелу свога прилога, мислећи на Заниновићеве "Примјере", Зоговић каже да би се о њима "могла написати подебља расправа", али и да би се књига могла "сигурно и исцрпно окарактерисати, оцијенити једном једином негативном реченицом". Једна од почетних замјерки Заниновићу и његовој књизи је у томе што се на челу грађе за тај ученички узраст налази М. Горки, а одмах иза њега пјесници хрватске модерне: Видрић, Домјанић, М. Беговић, Тин Ујевић. Љути се што у "Примјерима" нема "Клопчича, Косовела, Рацина, Абрашевића, Зихерлових студија о Цанкару, нити одломака "из књижевних критика других марксиста". Мисли да је Заниновић испољио "нетрпеливост према предратној напредној књижевности". Констатује, даље, да у "Примјерима" нема: Шантића, "хрватских књижевника Ђипика и Тадијановића", Десанке Максимовић, Бранимира Ђосића итд.

Познати руски писац Максим Горки, у свим школским програмима, обрађиван је у склопу књижевних појава, раздобља тзв. Модерне. И писац ових редака је тамо обрађивао М. Горког, али не као "пјесника краја предисторије и почетка историје човјечанства", како то Зоговић патетично хоће, већ онако како је урадио Заниновић: као буре-вјесника. По принципу хронологије, једном од стандардних принципа историје књижевности, раздобљу Горког припадају и хрватски пјесници које је Зоговић споменуо у замјерци Заниновићу што их је уврстио послје Горког. Па камо би их друго смјестила историја књижевности? Беговић је рођен 1876, Домјанић 1875, Видрић такође, Матош 1873, Назор 1876. итд. Уз друге, то су представници хрватске Модерне, која је тамо "стизала" из Чешке преко бечке сецесије. Нити Видрић, нити Домјанић, нити Беговић, нити касније Ујевић по Зоговићевим критеријима не заслужују пажњу, коју им је Заниновић у "Примјерима" дао. Видрић је, тако, по Зоговићу "нејаки формалистички пјесник", Беговић "формалист, експериментатор и полупорнограф, безначајан писац и значајан 'колаборационист'", док за Домјанићеве пјесме каже да су "хrome, нетемпераментне, неизражајне, банално сроковане". Ти пјесници, међутим, у хрватској књижевности имају високо мјесто, па Зоговићев однос према њима илуструје једностраност његовог критичарског пера, степен његове критичарске моћи и нестабилности естетичких критерија што их је у критици примјењивао. Сучелимо са Зоговићевим оцјенама тих хрватских пјесника оцјене њихове поезије из пера најзначајнијег историчара хрватске књижевности, проф. Филозоф. факултета Загребачког свеучилишта Антуна Барца. "У ствари", каже Барац, "Видрићева је поезија дубоко лична, повезана с крупним питањима хрватског асоцијалнога и политичкога живота. Дискретан и осјетљив, Видрић није хтио говорити у првом лицу, већ је своје осјећаје преносио у фабуле. У пјесми се љуто изругао својој наивности у љубави, у различитим је романцама приказао сву биједну слику тадашње Хрватске: притисак власти, психологију потлачених, голему удаљеност између господара и слугу, страхоте емиграције. Под најразличитијим је маскама изнио своја животна осјећања: осјећај бола, слутњу лудила и смрти.

Изражајна су обиљежја Видрићеве поезије: једноставност, пластичност, изразито сликарски елементи, избјегавање свих књишких средстава. И по својим формалним обиљежјима значила је она освјежење хрватске лирике".

О Домјанићу Барац каже: "У својим је пјесмама изражавао пессимизам отмјена човјека, који се не може смирити у времену рачуна и новца. Изражавао је жалост за прошлим вјековима господства и финоће, а протестирао против поретка, у коме одлучује само корист. Слиједећи Верлена и Пушкина, створио је свој стих, музикалан, у сти-

лу тада најпопуларнијега плеса, валцера. Збирком „Кипци и попевке“ стекао је голему популарност код хрватске грађанске публике“.

За Милана Беговића Барац каже да је „својим пјесмама изазвао одушевљење модерниста. Збирка пјесама „Књига Воссадоро“ садржава љубавну поезију. У њој су слободно изнесени еротика, доживљаји природе, снага осјећања и бунтовност против свих стега. У књизи није нов само садржај, већ и израз: нешто прпошно, ведро, весело. Том је збирком Беговић дошао у средиште хрватских књижевних борби. Његове су драме по грађи различите, али се све одликују театарским предностима, техничком спретношћу, живошћу дијалога. Беговић је композицију драме развио до виртуозности.“

Сучељавање ставова и оцјена Зоговића и Бараца о истој материји и истим писцима открива аналитичност и финоћу једнога и етикетање другога, један има шири увид у материју и богатији израз, други је темпераментнији и пријети изгоном. Писци о којима говоре Зоговић и Барац су у програмима универзитетских студија, према томе су и дио једне националне културе, зато су се и нашли у Заниновићевим „Примјерима“. Различитост у оцјенама умјетничког текста Зоговића и Бараца огледа се и у њиховим оцјенама Матошеве поезије. Једну Матошеву пјесму коју је Заниновић унио у своје „Примјере“ Зоговић је назвао „мутном, бизарном, формалистичком, формално неуједначеном, не много доживљеном и не много духовитом“, а Барац за Матоша каже: „По својим схватањима био је Матош артист, тврдећи да никакав други критериј, осим естетичкога, не смије одлучивати о умјетничком дјелу. Од свих хрватских књижевника свога времена најближе је упознао европске књижевности на врелу. Најмање је судјеловао у књижевним борбама свога времена, али је највише утјецао на своје савременике и на млађа покољења“.

Оштрина Зоговићева напада на Заниновића и његове „Примјере“ огледа се и у замјерци што су се у „Примјерима“ нашли текстови Тина Ујевића, кога је Зоговић назвао издајником. Код такве политичке оцјене Ујевића Зоговић је, вјерованто, имао на уму, између осталог, Ујевићево понашање у вријеме њемачко-ушашке окупације Хрватске, када је уређивао профашистички лист за хрватске раднике. Заниновићу је замјерио зашто у „Примјерима“ нијесу заступљени Крклец и Дучић. За Крклеца је рекао да је „један од најдаровитијих и најзанимљивијих модерних грађанских хрватских пјесника“, а за Дучића да „није ништа већи издајник од Ујевића“. Вријеме је, међутим, учинило своје, па је у наставне планове средњих школа уврстило пјесме и Крклеца, и Ујевића, и Јована Дучића. Очито је да је у контексту Крклец-Ујевић-Дучић - изостала Зоговићева досљедност, јер би, по свој прилици, из симпатија према Крклецу (који је имао ратних гријехова) опростио и Ујевићу и Дучићу. Заниновићев избор заснивао се на плану и програму, зато се у

"Примјерима" нашла Ујевећева пјесма, али не и пјесме Јов. Дучића и Г. Крклеца. Заниновић је у Зоговићеву виђењу остао крив због досљедне реализације законских прописа. Зоговић није био у праву.

У јуришу на Заниновића и његове "Примјере из књижевности", Р. Зоговић на једном мјесту каже: "У својој биљешци о Владимиру Назору, Антун Барац, поред других сличних мисли, каже и слиједиће: „Како је (Назор) живио повезан са сликама својих снова, у његовим се дјелима осјећа свуда као окосница: тежња за слободом, мржња против ропства, тражење бољих облика живота, пуна вјера, да се свијет сања може и мора остварити." Зоговић каже да та Барчева "мисао није ни нова нити мудра". Барчева "реченица није само стара бесмислица", а шта је - Зоговић даље објашњава и у закључку се чуди да се нашла "у школском приручнику, намијењеном некритичком читаоцу који на оваквим кривим ставовима треба да се оспособи за одбрану од оваквих ставова, за борбу против искривљавања науке о књижевности!". Барчева реченица, по Зоговићу, "банализира и мистифицира" пјесника "Шикаре".

Ми мислимо да је такав однос Рад. Зоговића према Барцу био преоштар и неодмјерен. Као и Заниновић и Барац је Хрват југословенске оријентације, који је будућност видио "у братској заједници свих Југословена". Послије славистичких студија, Барац је био професор средње школе у Сушаку и Загребу. Од 1930. предавао је југословенску књижевност на Филозоф. факултету у Загребу. Радо је прихватио послје рата бројне генерације црногорских студената, међу којима и писца ових редака, и остао им у најљепшим успоменама. Био је, и остао, најуваженији и најкомплетнији хрватски књижевни историчар прве половине овога вијека. Нема значајније појаве новије хрватске књижевности о којој Барац није казао своју ријеч. Да ствар по Зоговића буде гора, истичемо два факта из Барчеве биографије: 1917. докторирао је са тезом о Владимиру Назору, а 1941-1942. био је у усташком логору у Новој Градишки. Па ипак, без обзира на звања, професионалну компетентност и интелектуално поштење - Барац је лоше прошао у Зоговићевој оцјени. Ми мислимо да је Зоговићев однос према Барцу примјер како не треба указивати на примјере штетног дјеловања на средњошколску омладину.

Но, док се Барца узгред дотакао, на начин како смо показали, Зоговић је држао Заниновића на нишану читавом дужином критичког приказа његових "Примјера", преименујући га чак у Вицко, што апсолутно има ироничну интонацију. Узгред, такав ауторов поступак подсјетио нас је на Лалићево тепање својима "миљеницима", па је, кад му се год усхтје, Филип-Фићко, а Ристо-Рико, Риле, што опет вуче Русима (Гогољу). То што Зоговић стално има под оком Заниновића, треба објашњавати и чињеницом што он "Примјере из књижевности" трети-

ра зборником, па је, у том случају, Заниновић редактор. А Зоговићеве изрази упућени Заниновићу и сарадницима су преоштри. Њихова су схватања, каже, погрешна и штетна, у њима "има много незнања, много свестране неписмености", у "уводним чланцима и биљешкама о писцима има мало реченица које не би биле нетачне, или бесмислене, или мишљене и изражене нејасно и натегнуто", Заниновић "не разумије појмове које употребљава", он не схвата ствари о којима говори и "барата неодговорно Лењиновим дефиницијама", у његовим "Примјерима" и наставном плану који им је основа има "беспринципијелности, ситног шовинизма и групаштва", Заниновић и састављачи "Примјера" "поричу предатну борбену реалистичку књижевност", они "спрежу ријечи које не могу ићи заједно", у Заниновићевој књизи "има реченица, тврђења, тврђења између редака и читавих пасуса који су мјешавина незнања и грађанских схватања, односно незнања и грубе тенденциозности", Заниновићев "поступак своди се на формалистичко и метафизичко схватање књижевности". Итд.

Зоговић у критици примјењује претежно тзв. социолошки метод. Као припадник револуционарне авангарде радничке класе, он је тридесетих година овога вијека захтијевао да и литература буде дио борбе радничке класе за национално и социјално ослобођење и у томе видио једну од њезиних основних функција. По његовим естетичким критеријумима, књижевно дјело једнога писца треба мјерити "односом тога дјела према најбитнијим друштвеним проблемима пишчева доба", па је са тог становишта посматрао и структуру Заниновићевих "Примјера из књижевности". У том контексту замјерио је Заниновићу и његовим сарадницима што "за оцјену савремених књижевних праваца, ревија, дјела" не узимају као "основну ствар њихов однос према комунизму у најширем смислу те ријечи". Једна карактеристична Зоговићева замјерка књизи коју приказује и Заниновићу као њеном приређивачу изгледа овако: "У својој редакторској пракси уредник 'Примјера' порекао је скоро сву напредну реалистичку књижевност која се, између два свјетска рата, развила као једна од форми идеологије револуционарног покрета радног народа, у крилу тога покрета и под руководством и утицајем Комунистичке партије. У теорији пак његов сарадник Шкавић, у осврту на политичку и културну историју наших народа између два рата, своди улогу и значај Комунистичке партије Југославије на нулу".

Критичарски инструментариј Рад. Зоговића у приказу Заниновићеве књиге је доста једностран. Он је само на једном мјесту приказа споменуо умјетничку вриједност дјела као једно од мјерила при вредновању књижевног текста, остало су квалификативи општије природе, напади и прописивања. Он није нашао нити једну једину лијепу ријеч нити за Заниновића и његов приређивачки посао, нити за његове

"Примјере", нити за његове сараднике. А Заниновић, човјек из школске праксе, био је квалификованији за посао који је обавио издавањем "Примјера из књижевности" него Зоговић. У Зоговићеву нападу на Заниновића осјећа се агитроповска власт, Ђиласовска жестина из "Легенде о Његошу" и увјерење о властитој предодређености да треба да прописује. Оспоравајући Заниновићу ваљаност приступа послу који је обавио, сам је нудио нека уопштавања о књижевним правцима и стинтези о књижевности, па је тако понудио ученицима (које је узимао у заштиту од Заниновића и сличних, дакле и онима који се програмски уводе у изучавање књижевности) и интерпретаторима литературе у учионици слједећу дефиницију књижевности: "Књижевност у ужем смислу ријечи, умјетничка књижевност, јесте (према Павловљевој дефиницији умјетности) - друштвено-историјски условљена и значајна, у класном друштву класна, културно-идеолошка појава која се састоји од стварања и употребе *естетских реалности, насићених одређеном људском идејношћу - емоционалношћу остварених по одређеним људским мјерилима, помоћу писане или усмене људске ријечи*". Ми мислимо да има једноставних формулација. Без естетских вредноста нема добре литературе. Одвајати етичку вриједност од естетске при тумачењу књижевног текста - једностран је приступ анализи дјела, тиме и мањкав. Зоговићев приказ Заниновићеве књиге рађен је у оној духовној радионици у којој је, нешто касније, Бранко Ћопић, због своје приче, назван јеретиком, односно у којој је настала касније Ђиласова "Легенда о Његошу". Зоговићев приказ, међутим, остао је без трагичних посљедица у Заниновићевој каријери, а у Зоговићевој писанији остао је тачком карактеристичном за Зоговићеву критичарску ангажованост. Жестина писања његовог приказа Заниновићеве књиге особито се осјећа на крају прилога. Алудирајући на Ујевићев чланак из "Примјера", Зоговић свој прилог завршава: "Ми не вјерујемо да је Тина Ујевића стид - чак ни за лажи и тривијалности које је написао у 'Испиту савјести'. Ми не знамо ни да ли је, или да ли ће, због свега овога, бити стид уредника 'Примјера' и његове сараднике. Али сигурно знамо једно: нас је стид.

Стид нас је пред нашом земљом, културом, борбом, омладином, пред самима собом. Стид нас је што у нашој земљи још увијек могу да се појаве књиге као 'Примјери из књижевности' и не само да се појаве, него и да буду одабране као школска књига за омладину нове Југославије! А наш стид јесте и мора бити гњев, окренут против свих виновника и узрока стида!"

Ја нећу рећи да ме (или да нас је) стид што је Зоговић писао како је писао, таква су била времена, а он идеолошки заробљеник, али се мора нагласити оштрина његовог писања.

Из коректности према Зоговићу и историјској истини, мора се нагласити да је његов текст о Заниновићу отворио питање односа према

културном наслеђу, значајном питању нашег духовног живота касних четрдесетих и почетка педесетих година овога вијека. У вријеме писања текста о Заниновићу, Зоговић је "покривао" сектор културе на ондашњем југословенском простору, зато је он био носилац и тумач "колективног мишљења". У једном извору он је (сам) признао да је текст о Заниновићу био послао "на читање генералном секретару КПЈ", према томе, текст је био и инструктивне природе.¹ Зато приказ, и поред тога што је индивидуални чин, треба посматрати шире и гледати на њега као на прилог документарне вриједности.

Krsto Pižurica

ZOGOVIĆ'S CRITICAL REVIEW OF A SCHOOL TEXTBOOK

Résumé

A literary textbook for the Eight Class of High Schools, titled "Examples from Literature" written by V. Zaninović, served as a basis upon which Radovan Zogović grounded his critical article AN EXAMPLE HOW, Examples from Literature, SHOULD BE AVOIDED. The textbook had been officially approved for didactic purposes by the Ministry of Education of the then People's Republic of Croatia, in conformity with the existing curriculum and programme. Zogović's article was written in a very sharp and polemic tone. Subjected to Zogović's criticism there was not only a concept of the textbook, but its varied contents as well, its contributors and their separate works. Zaninović's proficiency was disputed, as well as the work of Antun Barac, one of the most famous Croatian literary critic of this century. Criticising Zaninović and contributors to his textbook for their selection of writers who, according to Zogović's aesthetical and ethical principles do not deserve to be selected, Zogović assaulted the national values of Croats, as well. He appeared to be too one-sided in his criticism. Having proved himself as a merciless and sharp critic, Zogović remained to serve as an example of a powerful party man in literature and a consistent representative of the literary left.

¹ Ратко Пековић, "Ни рат ни мир - панорама књижевних полемика 1945-1965, "Филип Вишњић", Београд 1968, стр. 44.

